

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ БІЛІНГВАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

У статті аналізується проблема білінгвізму у полікультурному просторі України як мовного явища, яке пов'язане зі здатністю індивіда альтернативно використовувати дві мови під час спілкування, коли його ініціативна компетентність відповідає реалізації його особистісного та професійного потенціалу на рівні рідної мови. Показано, що оскільки три чверті людей світу є двомовними, то білінгвальна освіта активно розвивається, а актуальність наукових розробок з цієї проблеми постійно зростає. Виявлено, що білінгвальне навчання в освіті досліджується вже протягом тривалого часу, демографічна ситуація в багатьох країнах світу загалом і в Україні зокрема, свідчить про те, що в найближчому майбутньому потреба наукових розробок з проблем двомовної освіти зростатиме. Виявлено, що для забезпечення ефективності білінгвальної освіти необхідно розвивати міжкультурну ментальність дітей та молоді, їхню толерантне ставлення до різних культур, сприйнятливості до загальнолюдських цінностей і негативне ставлення до всіх форм насильства, деструктивного шовінізму тощо. Доведено, що перспективним шляхом розвитку білінгвальної освіти є дослідження природи, закономірностей і застосування інтеграції в теорії навчання та розвитку предметно-інтегрованого навчання. Наприкінці минулого століття було введено в науковий обіг поняття освітньої інтегративної педагогіки як галузі педагогічного знання для реформування суто предметної системи освіти в предметно-інтегровану. Показана можливість обґрунтування процесу інтеграції на основі трансформації філософських законів у педагогіку, оскільки філософські категорії і поняття, такі як одиничне і особливе, стають інтегрованими елементами, а система, сформована на основі науково обґрунтованої інтеграції, дозволяє створити теоретичне підґрунтя розвитку інтегрованої білінгвальної освіти. Підкреслено, що для цього інтегровані дисципліни повинні мати системну, дидактично обґрунтовану структуру, оскільки інтеграція неминуче розширює рамки навчального предмета. Показано, що однією з особливостей білінгвальної освіти є те, що вона вимагає високого рівня спеціальної підготовки вчителів, які керують білінгвальним навчальним процесом.

Ключові слова: білінгвальна освіта, двомовність, інтеграція, інтегративний підхід, розвиток, полікультурність, полікультурний простір, Україна.

Враховуючи, що близько три чверті населення світу є двомовними, білінгвальна освіта стає щораз актуальнішою проблемою. Вона може бути реалізована багатьма способами, з конкретними освітніми цілями в різних країнах, оскільки двомовне навчання в освіті розвивається вже протягом тривалого часу. Двомовна освіта нині є поширеною у світі, зокрема у США, де існує понад десять різних двомовних програм, які органи державної влади можуть вільно обирати відповідно до місцевих потреб.

В Україні найбільш розвиненими є двомовні чи багатомовні школи з викладанням переважно українською мовою та двомовні школи з викладанням переважно мовами національних меншин. Основна проблема цих двох типів шкіл полягає в тому, що рівень організації білінгвального навчального процесу є низьким і не завжди відповідає принципам полікультурної освіти, через що група учнів часто погано засвоює державну мову, оскільки вона не є для них основною мовою навчання. По суті, практика багатомовної освіти в Україні здійснюється переважно в школах нечисленних етнічних груп, як і в багатьох країнах на пострадянському просторі. Ця проблема вирішується завдяки методичній підтримці науковців загальноосвітніх шкіл з навчанням мовами національних меншин. Підтримка білінгвального навчання надається шляхом проведення науково-методичних конференцій, виїзних семінарів, конференцій, майстер-класів та педагогічних читачьких гуртків.

Перспективним шляхом розвитку білінгвальної освіти є дослідження природи, закономірностей і застосування інтеграції в теорії навчання та розвитку предметно-інтегрованого навчання. До історико-теоретичних передумов інтеграції змісту освіти відносять необхідність постійної адаптації до нової інформаційної ситуації; перехід від розвитку наукової диференціації до етапу інтеграції; посилення і розвиток системного, діяльнісного та індивідуального підходів в освіті; міжпредметні зв'язки, координацію, синтез і професійну спрямованість у контексті педагогічної інтерпретації.

Проблема білінгвальної освіти є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних педагогів, зокрема психологічні аспекти двомовності та двомовної освіти досліджували І. Авдєєва та Ж. Слюсар [1], білінгвальне навчання як фактор успішної професійної адаптивності описує Ю. Пришупа [6], теорія і методика підготовки фахівців на білінгвальній основі в університетах вивчала С. Ситняківська [7], тенденції розвитку університетської освіти в Україні дослідила Н. Терентьєва [8], а ключові поняття білінгвальної освіти та білінгвізму ґрунтовно проаналізовані в праці С. Baker [9] та ін.

У науково-педагогічній літературі останніх десятиліть проблематика ознаменувалась дослідженнями природи, закономірностей і застосування інтеграції в теорії навчання та розвитком предметно-орієнтованого навчання. Автори Ю. Козловський та І. Козловська вводять поняття освітньої інтегративної педагогіки як галузі педагогічного знання для реформування системи освіти в предметно-інтегровану [4].

У роботах І. Пастирської підкреслено диференціацію самого поняття «інтеграція» як початок розробки сутнісних і категоріальних ознак інтеграції: типи, рівні та види інтеграції, їх методологія, реалізація

в освітньому процесі. Значне зростання міждисциплінарних курсів у змісті освіти і поява інтегративних курсів, наростання протиріччя між формою і новим змістом освіти, що призводить до закономірної зміни форми: міждисциплінарні зв'язки поступово замінюються інтеграцією, визначаються принципи інтеграції і починається формування інтегративних підходів.

Деякі дослідники, зокрема А. Бабенко [2], одночасно активізують два вектори інтеграції: посилення міждисциплінарних зв'язків і створення інтегрованих курсів. Інші створюють системи інтегрованих курсів, поєднуючи два, здавалося б, несумісні завдання без принципової зміни навчальних планів, спеціалізацій, загального навчального часу, предметної диференціації, структури блоків дисциплін тощо.

Білінгвальне навчання в контексті сучасних інтеграційних концепцій освіти досліджує І. Зозуля [3].

Для вирішення означених проблем білінгвальної освіти необхідно впроваджувати інтегрований підхід як у професійній підготовці майбутніх фахівців, так і у загальній освіті.

Грунтовний аналіз широкого кола джерел і наукових праць з досліджуваної проблеми, а також практичного досвіду застосування інтегративного підходу дозволив зробити висновок, що саме такий підхід є оптимальним для розвитку білінгвальної освіти. Оскільки проблема використання інтегративного підходу у білінгвальній освіті нині досліджена ще недостатньо, це і зумовило вибір тематики нашого дослідження.

Мета статті – обґрунтування доцільності використання інтегративного підходу у білінгвальній освіті в полікультурному просторі України.

Насамперед зауважимо, що досліджувана проблема має декілька напрямів.

Першочергово вона стосується закладів загальної середньої освіти та питання викладання навчальних предметів, причому слід виокремити школи де недержавною мовою викладаються усі предмети та школи, де лише декілька дисциплін учні вивчають іноземною мовою, найчастіше англійською. По друге, питання стосується профільних шкіл, закладів професійно-технічної освіти та вищої школи, де практикується викладання низки спеціальних дисциплін іноземною мовою.

Білінгвізм – це мовне явище, яке пов'язане зі здатністю індивіда альтернативно використовувати дві мови під час спілкування з компетентністю, рівною його рідній мові. Щодо поняття двомовності є погляди прихильників і опонентів. Перша точка зору розглядає двомовність як рідкісне явище. Це пов'язано із ізолятивним середовищем, у якому живуть індивіди, тоді як друга точка зору розглядає це як звичайне явище через двомовне чи багатомовне співтовариство, у якому живуть люди. Отже, рідкість чи унікальність цього явища залежить від середовища, в якому воно відбувається. Окрім того, демографічна ситуація в багатьох країнах світу свідчить про те, що в найближчому майбутньому потреба у двомовній освіті зростатиме.

Відсутність мотивації та інтересу до предмету, що викладається, є поширеним явищем у багатьох школах, тому традиційне викладання цільової мови не є таким настільки успішним, наскільки очікується. Схоже, що учні та студенти не бачать достатньо великої користі у вивченні іноземної мови. Як показало нещодавнє дослідження, саме CLIL (навчання через іноземну мову та іноземної мови через зміст навчальної дисципліни, що вивчається) може суттєво покращити ситуацію.

Для того, щоб білінгвальна освіта була ефективною, необхідно розвивати в молоді міжкультурну ментальність, толерантне ставлення до різних культур, сприйнятливості до загальнолюдських цінностей і негативне ставлення до всіх форм насильства, деструктивного шовінізму тощо. Лише за таких умов майбутнє України може належати демократичній системі рідномовної та багатомовної освіти, яка враховує як загальнодержавні стандарти ефективного засвоєння української мови, так і історичні, культурні та мовні особливості конкретного регіону. Така система спрямована на інтеграцію етнічних українців та задоволення потреб усіх етнічних груп.

Досягнути такого результату можна перш за все використовуючи науково обґрунтований інтегративний підхід до білінгвальної освіти.

З точки зору методології, обґрунтування процесу інтеграції є основою для трансформації філософських законів у педагогіці. Філософські категорії і поняття, такі як одиничне і особливе, стають інтегрованими елементами, а система, сформована на основі інтегрованого підходу, має загальні риси. Наприклад, інтеграція знань про одиничне та особливе дає можливість сформулювати найбільш повне знання про загальне.

Інтеграція – це створення нового цілого на основі подібних елементів, а потім адаптація цих елементів та їх об'єднання у цілісність з новими якістьми, яких раніше не існувало в початкових елементах. Процес інтеграції охоплює не тільки зміст дисциплін, а й процесуальні аспекти, які сприяють формуванню системного мислення. Інтеграція одночасно посилює усвідомлення різних галузей знань і сприяє їх систематизації. Інтегровані знання є необхідною умовою для формування полікультурного мислення учнів. Слід зазначити, що інтегровані дисципліни повинні мати системну, дидактично обґрунтовану структуру. Діти повинні сприймати матеріал не фрагментарно, а як становлення загального підходу, єдиної методологічної сутності, як засіб проектування та прийняття рішень у певній галузі пізнання. Таким чином, завдяки процесу інтеграції окремі предметні знання стають однією системою, яка засвоюється на рівні глибокого розуміння і проникнення у свідомість.

Структура інтегрованого навчання вимагає особливої чіткості, продуманості та логічного взаємозв'язку різних предметних матеріалів на всіх етапах навчання. Це успішно досягається завдяки компактному та інтенсивному використанню матеріалів навчальної програми, а також впровадженню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в процес навчання.

Зауважимо, що не кожне поєднання предметів та їхніх складових є інтеграцією. Необхідна провідна концепція, яка при реалізації гарантує нерозривний зв'язок, тобто цілісність курсу. Крім того, інтеграція дисциплін є багатоваріантною і може бути повною або частковою. Інтеграція розглядає міждисциплінарні поняття, які є предметом вивчення в різних навчальних програмах. Іншими словами, вона відбирає і поєднує матеріал з різних предметів для того, щоб забезпечити цілісне і всебічне вивчення ключових міждисциплінарних тем. Однак механічне об'єднання дисциплін не є показником рівня інтеграції. Цей рівень – коло завдань, які можуть бути вирішені лише за допомогою інтеграції. Це пов'язано з тим, що інтеграція неминуче розширює рамки навчального предмета, вимагаючи глибшого аналізу та узагальнення явищ, і ці рамки розширюються за рахунок інших предметів.

Деякі типи білінгвальної освіти сприяють додатковому білінгвізму, коли до рідної мови додається друга мова, в результаті чого учні є двомовними. Однак інші типи білінгвальної освіти сприяють субтрактивному білінгвізму, коли учні чи студенти навчаються як рідною, так і іноземною мовою.

Освітні програми, що підтримують адитивну двомовність, називають сильними, тоді як ті, які сприяють субтрактивній двомовності, називають слабкими.

С. Бейкер [9] розглядає чотири основні типи двомовних шкіл, які називаються сильними» формами двомовної освіти: подвійні мовні школи в Сполучених Штатах; міжнародні школи, де англійська мова зазвичай є домінуючою; мовні школи Heritage для дітей мовних меншин та школи занурення в Канаді, згодом з'явившись у Європі та Азії.

З популяризацією двох або більше мов, а також двописемності та бікультуралізму намагаються збагатити дітей, зокрема лінгвістично. Такі двомовні школи можуть слугувати прикладами збагачення двомовної освіти.

Вивчення мови в програмах занурення, спадщини та подвійних освітніх програмах відбувається за допомогою другої мови, яка використовується як засіб навчання, що називається навчанням другою мовою на основі змісту в США, тоді як в Європі це називається CLIL (зміст і мова).

Дослідження двомовності свідчать про те, що деякі цілі для вибору мов, які використовуються в освіті, можуть бути кращими за інші з точки зору етики та педагогіки. Аналіз різноманітних цілей вибору мов, які з'являються в школах, може покращити розуміння двомовних освітніх систем і, можливо, запропонувати покращення щодо білінгвального навчального процесу.

Однією з особливостей білінгвальної освіти є те, що вона вимагає високого рівня спеціальної підготовки вчителів української мови та вчителів-предметників, які керують білінгвальним навчальним процесом.

Висновки. В сучасних умовах білінгвальна освіта активно розвивається, а актуальність наукових розробок з цієї проблеми постійно зростає. Білінгвальне навчання в освіті досліджується вже протягом тривалого часу, оскільки демографічна ситуація в багатьох країнах світу свідчить про те, що в найближчому майбутньому потреба наукових розробок з проблем двомовної освіти зростатиме.

Виявлено, що для забезпечення ефективності білінгвальної освіти необхідно розвивати міжкультурну ментальність дітей та молоді, їхнє толерантне ставлення до різних культур, сприйнятливості до загальнолюдських цінностей і негативне ставлення до всіх форм насильства, деструктивного шовінізму тощо. перспективним шляхом розвитку білінгвальної освіти є дослідження природи, закономірностей і застосування інтеграції в теорії навчання та розвитку предметно-інтегрованого навчання.

Показана можливість обґрунтування процесу інтеграції на основі трансформації філософських законів у педагогіку, система, сформована на основі науково обґрунтованої інтеграції, дозволяє створити теоретичне підґрунтя розвитку інтегрованої білінгвальної освіти. для цього інтегровані дисципліни повинні мати системну, дидактично обґрунтовану структуру, оскільки інтеграція неминуче розширює рамки навчального предмета.

До подальших напрямів відносимо дослідження умов забезпечення високого рівня спеціальної підготовки вчителів, які керують білінгвальним навчальним процесом.

Використана література:

1. Авдеева І., Слюсар Ж. Психологічні аспекти двомовності та двомовної освіти : за і проти. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіах*. 2009. № 10. С. 18–23.
2. Бабенко А. Генеза проблеми інтеграції знань в історико-філософському та психолого-педагогічному аспектах. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2011. Вип. 97. С. 34–40.
3. Зозуля І. Є. Білінгвальне навчання в контексті сучасних інтеграційних концепцій освіти. Матеріали XLVI наук.-техн. конф. підрозділів ВНТУ (м. Вінниця, 22–24 березня 2017 р.). Вінниця, 2017. URL : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2186>
4. Козловський Ю., Козловська І. Теоретичні основи та можливості практичного застосування едукативної інтегративної педагогії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія педагогічні науки*. 2014. № 41. С. 7–11.
5. Пастирська І. Інтеграція змісту предметів природничого і гуманітарного циклів як загальнопедагогічна проблема (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2012. 20 с.
6. Пришупа Ю. Білінгвальне навчання як фактор успішної професійної адаптивності. *Electronic Institutional Repository of the National Aviation University of Ukraine*. 2019. Вип. 2(15). С. 69–74.
7. Ситняківська С. М. Теорія і методика підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університетах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2019. 673 с.

8. Терентьева Н. О. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття) : дис. ... д-ра пед. наук. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. 2016. 567 с.
9. Baker C. Key Foundations of Bilingual Education and Bilingualism: 5th Edition. Multilingual Matters, 2011. P. 412–416.

References:

1. Avdieieva I., Sliusar Zh. (2009) Psykholohichni aspekty dvomovnosti ta dvomovnoi osvity: za i proty. [Psychological aspects of bilingualism and bilingual education: pros and cons]. *Ukrainska mova y literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh*. № 10. S. 18–23 [in Ukrainian].
2. Babenko A. (2011) Heneza problemy intehtatsii znan v istoryko-filosofskomu ta psykholoho-pedahohichnomu aspektakh. [The genesis of the problem of knowledge integration in historical-philosophical and psychological-pedagogical aspects]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Vinnychenka. Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 97. S. 34–40 [in Ukrainian].
3. Zozulia I. Ye. (2017) Bilinhvalne navchannia v konteksti suchasnykh intehtatsiinykh kontseptsii osvity. [Bilingual education in the context of modern integration concepts of education]. *Materialy XLVI nauk.-tekh. konf. pidrozdiliv VNTU (m. Vinnytsia, 22–24 bereznia 2017 r.)*. Vinnytsia. URL : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2186> [in Ukrainian].
4. Kozlovskiy Yu., Kozlovska I. (2014) Teoretychni osnovy ta mozhlyvosti praktychnoho zastosuvannia edukatsiinoi intehtrolohii. [Theoretical foundations and possibilities of practical application of educational integrology]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: pedahohichni nauky*. № 41. S. 7–11 [in Ukrainian].
5. Pastyrskaya I. (2012) Intehtatsiia zmistu predmetiv pryrodnychoho i humanitarnoho tsyklyv yak zahalnopedahohichna problema (kin. KhKh – poch. KhKhI st.). [Integration of the content of the subjects of the natural and humanitarian cycles as a global pedagogical problem (end of the 20th – beginning of the 21st century)] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Khmelnyts. nats. un-t. Khmelnytskyi. 20 s. [in Ukrainian].
6. Pryshupa Yu. (2019) Bilinhvalne navchannia yak faktor uspishnoi profesiinoi adaptyvnosti. [Bilingual education as a factor of successful professional adaptability]. *Electronic Institutional Repository of the National Aviation University of Ukraine*. Vyp. 2 (15). S. 69–74 [in Ukrainian].
7. Sytniakivska S. M. (2019) Teoriia i metodyka pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery na bilinhvalnii osnovi v universytetakh. [Theory and methods of training specialists in the social sphere on a bilingual basis in universities] : dys. ...d-ra ped. nauk: 13.00.04. Zhytomirskiy derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr. 673 s. [in Ukrainian].
8. Terentieva N. O. (2016) Tendentsii rozvytku universytetskoï osvity v Ukraini (druha polovyna KhKh – pochatok KhKhI stolittia). [Trends in the development of university education in Ukraine (the second half of the 20th – the beginning of the 21st century)]. *Dys. d-ra ped. nauk. Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy*. 567 s. [in Ukrainian].
9. Baker C. (2011) Key Foundations of Bilingual Education and Bilingualism: 5th Edition. Multilingual Matters. P. 412–416

Lotfi Ghahrodi H. An integrative approach to the development of bilingual education in the multicultural space of Ukraine

The article analyzes the problem of bilingualism in the multicultural space of Ukraine as a linguistic phenomenon, which is associated with the ability of an individual to alternatively use two languages during communication, when his foreign language competence corresponds to the realization of his personal and professional potential at the level of his native language. It is shown that since three quarters of people in the world are bilingual, bilingual education is actively developing, and the relevance of scientific developments on this problem is constantly increasing. It was found that bilingual education in education has been studied for a long time, the demographic situation in many countries of the world in general and in Ukraine in particular indicates that in the near future the need for scientific research on the problems of bilingual education will grow. It was revealed that in order to ensure the effectiveness of bilingual education, it is necessary to develop the intercultural mentality of children and youth, their tolerant attitude towards different cultures, receptiveness to universal human values and a negative attitude towards all forms of violence, destructive chauvinism, etc. It has been proven that a promising way of developing bilingual education is the study of the nature, patterns and application of integration in the theory of learning and the development of subject-integrated learning. At the end of the last century, the concept of educational integrology was introduced into scientific circulation as a field of pedagogical knowledge to reform a purely subject-based education system into a subject-integrated one. The possibility of substantiating the integration process based on the transformation of philosophical laws into pedagogy is shown, since philosophical categories and concepts, such as singular and special, become integrated elements, and the system formed on the basis of scientifically based integration allows creating a theoretical basis for the development of integrated bilingual education. It is emphasized that for this, integrated disciplines must have a systematic, didactically grounded structure, since integration inevitably expands the scope of the educational subject. It is shown that one of the features of bilingual education is that it requires a high level of special training of teachers who manage the bilingual educational process.

Key words: bilingual education, bilingualism, integration, integrative approach, development, multiculturalism, multicultural space, Ukraine.